

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Tülay Metin*

tulaymetin@gazi.edu.tr

ÖZET

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu içlerine doğru başlayan Türk akınları neticesinde ilk olarak, Karadeniz'deki bazı kıyı şehirleri ile Sinop Türk beyleri tarafından zapt edildi. Anadolu'da Türk birliğini sağlamayı amaç edinen Türkiye Selçukluları Doğu ve Güneydoğu'da bu amaçlarını gerçekleştirdikten sonra, ülkeyi kuzeyden sarılmış olmaktan kurtarmak için yönlerini bu tarafa çevirdiler. Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde ticarî ehemmiyeti yüksek olan Sinop'un fethiyle bu amaç gerçekleştirilip devlet doğal sınırlarına kavuşturuldu. Karadeniz'e yapılan fetih hareketleri önemli derecede Sultan I. Alaaddin Keykubad devrinde de sürdürüldü. Bu dönemde Suğdak'ın fethedilmesiyle Türk ve Kırım sahili arasındaki bağlantı sağlandı. Böylece ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı Karadeniz ve çevresinde Selçuklu Türkleri önemli bir güç haline geldi.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Karadeniz, Sinop, Trabzon, Suğdak

ABSTRACT

After the Manzikert Victory in 1071, Turk rushing into Anatolia started. As a result of this, some coastal cities of the Black Sea and Sinope were captured. The Turkey Seljuks , aimed to produce the unity of Turks in Anatolia, first achieved keeping the East and the South-east region united, then turned towards the North of Anatolia so as to rescue there from the capture. At the time of Sultan İzz ad-Din Kaykaus I , The Turkey Seljuks reached their aim with the conquest of Sinope where was great importance in commerce, so that the state regained its previous borders. The rushing to conquer towards the Black Sea continued during the time of Sultan

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi

Tülay METİN

Ala ad-Din Kayqubadh I. At this time, within the conquest of Sudak, the connection was formed between the Turk and Crimea coasts. As a result of all these, Seljuk Turks became an important power in the Black Sea and environs where commerce was very active.

Key Words: *Seljuks, Black Sea, Sinope, Trebizond, Sudak.*

Giriş

Karadeniz'in güney sahili boyunca uzanan ve adını bu denizden alan Karadeniz Bölgesi, Asya-Avrupa arasındaki konumu, yeraltı zenginliği, limanları ve değerli yollar üzerinde bulunması dolayısıyla coğrafi ve ekonomik bakımdan ilk çağlardan itibaren ilgi çekmiş; yüzyıllar boyunca çeşitli imparatorluklar, krallıklar ve devletler arasında anlaşmazlıklar ve savaşlar nedeni olmuştur. Bu coğrafyanın onlarca savaşa ve paylaşımına maruz kalması, yalnızca yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliğinden değil, daha önemlisi bölgenin yayılcı emellere elverişli stratejik konumundan dolayıdır. Özellikle deniz yolu ve kervan ticaretinin dünya ekonomisinde belirleyici olduğu dönemlerde bu temel bir nedendir. Bu özelliği itibarıyla pek çok kavmin istilasına uğramış; Grek, Pers, Roma, Bizans ve son olarak da Türk idaresinde kalmıştır.

Orta çağlarda Karadeniz'e Pontus, Ermeniye, Hazar, Suğdak, Sinop, Rus ve bir defa da Lâzik denizi gibi çeşitli isimler verildiği bilinmektedir. (el-Magribî, 1958: 129)

Türklerin çok önceleri Anadolu'ya geldikleri malumumuzdur. Karadeniz Bölgesi, tarih içerisinde pek çok Türk boyu için ya yerleşim yeri olmuş ya da geçiş noktası olmuştur. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesine Oğuzlardan önce Hunlar, Karluklar, Macarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Uzlar, Kuman/Kıpçaklar ve diğer Türk kavimlerinin gelip yer yer yerleştiği bilinen bir gerçektir. Peçenekler'in de Karadeniz Bölgesine önemli bir nüfusla gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. (Demir, 2004: 66, 67)

Anadolu'daki siyasî faaliyetlerini takip edebildiğimiz en eski Türk toplulukları Kimmerler ile İskitler(Sakalar)dir. Her iki Türk topluluğu da M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren Karadeniz'in kuzeyinde, Hazardan Tuna Nehrine kadar geniş bir alanda yaşamışlar ve özellikle Kafkaslardan Anadolu'ya girerek Doğu Karadeniz'e yerleşmişlerdir. (Güler, 1995: 50; Işık, 2001: 16-18)

Selçuklu Türkleri, 1048 Hasankale zaferinden sonra İbrahim Yinal öncülüğünde, Trabzon'a kadar ilerlemişlerdir. Böylece Selçuklular ilk defa

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Karadeniz'e gelmişlerdir. (Cahen, 1994: 83; İbn'ül-Cevzî, 1968: 16; İbn el-Esir, 1979: 546; Turan, 1998: 18)

Malazgirt zaferinden sonra Türkler, kıyılar hariç Anadolu'nun hemen hemen her yerine yayıldılar. Bizans bu savaşta aldığı yenilgiden sonra Türklere karşı duramadı; Pont bölgesi olarak bilinen Çorum, Tokat civarı (Danışmendili) Rumlardan boşaltılarak, bu bölgeye Türklerin yerleşmesi için kolaylık sağlandı. Süryani Mihail bu olayı şu şekilde anlatmaktadır; "İmparator Mihail Türklerin Karadeniz'e kadar geldiklerini görünce oradaki halka at ve arabalar gönderdi. Onlar eşyalarını yüklettikten sonra denizin öbür kıyısına nakledildiler. Türkler, Karadeniz'in halktan boşaltılmış bütün köy ve kasabalarına yerleştiler". (Süryani Mihail, 1944: 18)

Türkiye Selçuklu Devletinin kurucusu Süleymanşah İznik'e yerleştikten sonra Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklardan ve isyanlardan faydalanarak süratle devletini genişletmek ve kuvvetlendirmek imkânını buldu. Türkler bu sayede hâkimiyetlerini Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar her tarafta genişlettiler. (Turan, 1998: 55, 56)

Bizans'taki taht kavgaları Türklerin daha çok yayılmalarına ve henüz ele geçmemiş yerleri almalarına yardım ediyordu. Bu durumdan istifade eden Süleymanşah idaresindeki Türkler, Marmara ve Karadeniz sahillerine, boğazlara kadar ilerliyor her tarafı fethediyorlardı. Böylece Anadolu'da Rum egemenliğinin büyük ölçüde zayıflamasıyla Türkler Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Akdeniz arasındaki bütün memleketlere hâkim oldular. (Komnena, 1996: 25, 124)

Malazgirt zaferinden sonra Trabzon bir müddet Türklerin eline geçmişti. Ancak bir süre sonra Bizanslı Theodore Gabras bu sahilleri geri aldı (1075). (Chalandon, I, 1900: 146, II: 37; Finlay, 1854: 362; Komnena, 1996: 261; Laurent, 1913: 67) Gabras 1081 yılında imparator Aleksios Komnenos tarafından Trabzon Dukalığına tayin edilince Türklere karşı daimî mücadeleye girişti. (Komnena, 1996: 261; Turan, 1998: 134) Bu dönemde Selçuklu Devletinin ağırlık merkezi Marmara sahillerine ulaştığı için Türk nüfusu da batıya doğru yoğunlaşmış ve bu sebeple de Doğu Karadeniz sahillerinde zayıf ve kısa süreli Türk akınlarına karşı Rumlar başarılı olmuşlardır. Ancak bu başarı uzun sürmemiştir.

1085 yılında Süleymanşah, Antakya üzerine hareket ederken, aynı yıl Süleymanşah'ın valisi veya tâbiî gözüken Karatekin de Kastamonu ve Sinop'a hareket etti ve buraları fethetti. (İbn'ül-Cevzî, 1968: 234; Komnena, 1996: 195; Turan, 1998: 70) Süleymanşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti sultanı Melikşah, Bizans imparatoru Aleksios'a, onunla bir saldırmazlık anlaşması yapmak üzere Siyavuş adında bir kişiyi elçi olarak

Tülay METİN

İstanbul'a yolladı. Melikşah'ın amacı hem Süleymanşah'ın yerine hüküm süren Ebu'l-Kâsım'ın Bizans'tan yardım almasını engellemek, hem de Anadolu'da birbirinden ayrılmış Türk beylerinin güçsüz durumundan faydalanmaya çalışacak Bizans imparatorunun girişimlerini önlemektir. Fakat imparator tarafından kandırılan Siyavuş, Melikşah'a ihanet etti. Sultan Melikşah'ın Bizans ile yapacağı anlaşmayı ve bu durumda uyulması gereken emirlerini Türk beylerine bildirmek üzere kendisine teslim edilmiş olan mektupları imparatorun çıkarı için kullandı. İmparator, henüz sultan ile anlaşma yapmadan, Türk beylerini zaptetmiş oldukları yerlerden çıkarabilmek için Sinop'u geri almak amacıyla Siyavuş'u bir mektup ile Sinop'a gönderdi. Aynı zamanda Bizans donanma kumandanı Konstantin Dalessenos da denizden Türklerle mücadele etmekteydi. Bu durumda Süleymanşah'ın Antakya seferi esnasında Sinop'u ve diğer sahilleri fetheden Karatekin buraları terke mecbur kaldı. (Cahen, 1994: 94; Demirkent, 1996: 2-3; Komnena, 1996: 196)

Bu sırada doğudaki Türk beyleri, Trabzon'da müstakil bir idare kurmuş olan Rum dukası Konstantin Gabras ile iyi ilişkiler içindeydiler; hatta Bizans'a karşı ittifaklar yapmaktaydılar. (Finlay, 1854: 362-363; Laurent, 1913: 67)

Öte yandan Sultan I. Kılıç Arslan'ın I. Haçlı ordusuna karşı verdiği mücadelelerde istenilen muvaffakiyet sağlanamadı. Haçlı taarruzu ile Selçukluların büyük bir sarsıntıya ve zaafa uğramaları Bizanslıları harekete geçirdi; derhal Anadolu'nun sahil bölgelerini işgal ettiler. Batı Anadolu ve Karadeniz sahilleri Rumların eline geçti. (Runciman, II, 1992: 18) I. Haçlı savaşını müteakip 1101 yılında Merzifon savaşında Türklerden kaçabilen haçlı reisleri ve şövalyeleri Karadeniz kıyısında Bizans'ın elinde bulunan Sinop'a ulaşır, şehir surlarının arkasına sığındılar. (Demirkent, 1996: 42)

I. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Bizans imparatoru Aleksios Komnenos, Haçlılardan sonra nüfuz ve hâkimiyetini daha da kuvvetlendirerek Ege denizi, Karadeniz ve Akdeniz sahillerini Türklerden geri aldı. Böylece Sinop ve Karadeniz sahillerinde Türklerin üstünlüğü bir süreliğine sona erdi. (Ostrogorsky, 1999: 339)

Bu esnada Danişmendli Beyliği Anadolu'da (Sivas, Kayseri, Tokat, Niksar, Çorum ve Amasya civarında) hâkimiyetini tesis ettikten sonra fetihlerini genişleterek Sakarya'dan Malatya'ya kadar Selçuklu beldelerini kendi devletlerine bağladılar. Böylece Danişmendliler Anadolu'da en büyük ve en kudretli devlet oldu. Beylik başarılı seferlerle sınırlarını hızla genişleterek Selçuklulara üstünlük sağladı. Danişmenli sultanı Emir Gazi (1105-1134) fetihlerini Rumların hâkimiyetindeki Karadeniz sahillerine kadar götürdü.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Bu bölgede sıkışan Bizans kumandanlarından Kassionos 1129 yılında Emir Gazi'ye gelip bütün sahil kalelerini kendisine teslim etti. (Merçil, 2000: 255; Yınanç, 1997: 470)

Türkler, Bizans'ın Balkanlarda meşgul olmasından faydalanarak, bir yandan Haçlılara ve Ermenilere karşı başarılar elde ederken öte yandan Karadeniz sahillerine kadar fetihlerini genişletmişlerdi. Bu durumdan haberdar edilen Bizans imparatoru Ioannes, Emir Gazi ve damadı Selçuklu sultanı Mesud doğuda meşgul iken sefere çıkıp Kastamonu'yu kuşattı ve ele geçirdi. Fakat kısa süre sonra Emir Gazi Kastamonu'yu tekrar Bizanslılardan aldı. Bunun ardından Bizans İmparatoru, Kastamonu'yu Türklerden geri almak için iki defa daha sefer düzenlediyse de birincisinde başarılı oldu, ancak ikincisinde başarılı olamadı. Nitekim Emir Gazi şehri kurtararak Rumları şehirden çıkardı (1133). (Abû'l-Farac, II, 1999: 365; Kinnamos, 2001: 11-13)

Bizans imparatoru Ioannes, Melik Gazi'nin ölümünden sonra Kastamonu'da imhâ edilen Rum garnizonunun intikâmını almak için harekete geçti. Bunun üzerine Danişmendli Melik Muhammed ile Sultan Mesud Bizans'a karşı ittifak yaptılar. Kastamonu ve Çankırı'yı ele geçiren Bizans imparatoru İstanbul'a döndükten sonra Türk kuvvetleri buralara tekrar hâkim oldular. (Chalandon, I, 1900: 89, 90; Kinnamos, 2001: 13)

1137'de Bizans imparatoru Ioannes'in Kilikya seferi münasebetiyle Danişmendli Melik Muhammed ve Sultan Mesud, Bizans tarafında akınlarını ve fetihlerini genişletmişlerdi. Bu sırada Trabzon dukası Konstantin Gabras da kendi kudretini artırıyor ve imparatorluk aleyhinde Türklerle ittifak yaparak müstakil bir devlet kurmuş bulunuyordu. (Turan, 1998: 176)

Bütün bunlar olurken Danişmendliler hâkimiyet sahalarını genişletmeye devam ediyorlardı. Sivas'ta hüküm süren Danişmendli Yağıbasan, Bizanslıların Balkanlarda ve Mesud'un doğuda meşguliyetinden faydalanarak babası Melik Gazi ve kardeşi Melik Muhammed'in siyasetine devamla 1155'te Karadeniz sahillerinde fetihlerini ilerletti. (Yınanç, 1997: 472)

Selçuklu Devleti siyasî bölünmeye ve hatta kardeşler arası saltanat mücadelelerine maruz kaldığı halde uclarda bulunan Rükneddin Süleymanşah, Muhiddin Mesud ve Gıyâseddin Keyhüsrev fetihleri de ihmal etmediler. Sultan II. Kılıç Arslan ölümünden önce memleketi 11 oğlu arasında taksim ettiğinde (1186) (İbn Bibî, 1996: 41) Tokat ve havalisine melik olarak atanan Rükneddin Süleymanşah, Karadeniz sahillerine kadar fetihler yaparak Samsun'u ve diğer deniz kenarı bölgeleri idaresine aldı. 1196'da II. Süleymanşah olarak Konya tahtına çıktığında Bizans imparatoru

Tülay METİN

III. Alexios, Samsun'u geri almak için limana baskın yaptı; ancak başarısız oldu ve Selçuklularla anlaşma yapmak zorunda kaldı. (Turan, 1988: 122; 1998: 248)

II. Süleymanşahla birlikte Karadeniz'de fetihlerde bulunan kardeşi Mesud da Kastamonu ve Bolu taraflarında ilerlemeye devam ederek Batı Karadeniz'in büyük bir bölümünü Selçuklu topraklarına dâhil etti. (Khoniates, 2004: 26, 81)

II. Süleymanşah'ın sultanlığı döneminde, Selçuklu sınırı kuzeyde Karadeniz sahillerine kadar genişledi. Trabzon'dan İzmit'e kadar olan bölge Selçuklulara ait oldu. Niketas'a dayanan P. Wittek de haklı olarak Süleymanşah'ın Kızılırmak ve Yeşilirmak vadilerini takiple sahilleri de fethettiğini ileri sürmüştür. (Turan, 1998: 242, 262; Wittek, 1969: 220) Süleymanşah, Anadolu'nun ilk fethinde Karatekin, sonra da Danişmendli Emir Gazi tarafından fethedilen Karadeniz sahillerini tekrar açmakla da büyük bir hizmet etmiştir.

1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesi ve Bizans Devletinin yıkılması üzerine Bizans ileri gelenlerinden bazıları Latinlerden kaçarak henüz zapt edilmemiş yerlerde bir takım devletler kurdular. Bunlardan Theodore Laskaris İznik'te, Aleksios Komnenos Trabzon merkez olmak üzere Karadeniz'in doğu sahillerinde yeni birer devlet kurdular. Aleksios'un kardeşi David Komnenos da Karadeniz'in batı sahillerinde Sinop ile Sakarya arasına yerleşti. Komnenoslar'ın Karadeniz'de yayılmaları İznik Devleti gibi Selçukluların da aleyhine oldu. Zirâ Komnenoslar'ın Karadeniz ticaret yolunu kapatmaları Karadeniz'e ulaşan kervan yolu için tehlike oluşturuyordu. Bu durum üzerine Laskaris ile Karadeniz sahillerinde serbest kalmak isteyen Gıyaseddin Keyhüsrev arasında ittifak anlaşması yapıldı. Bu anlaşma ile İznik imparatoru, David'e, Selçuklu sultanı da Aleksios'a karşı başarılı mücadelelerde bulundular. (Baykara, 1997: 34; Brosset, 2002: 412; Finlay, 1854: 258-259)

Ancak David Komnenos, Karadeniz'de faaliyetlerine devam etti. 1206 yılında İznik Rum Devletine bağlı olan vali Sabbas'ın idaresindeki Samsun'u kuşattı. O dönemde Samsun, tıpkı aynı dönemdeki İzmir gibi bölünmüş bir kentti. Şehrin Cenevizlilerin elindeki bölümüne Gavur Samsun'u, Türklerin elindeki bölümüne Müslüman Samsun'u deniliyordu. (Schiltberger, 1997: 51; Umar, 2000: 75-76) II. Süleymanşah zamanında Türkler, Bizans'ın hâkim olduğu Amisos'a karşılık onun yanında kıyıda bataklık arazide Samsun adında küçük bir kale kurmuşlardı Samsun'un Komnenoslar tarafından kuşatılması üzerine yöredeki Türkler sultandan yardım istediler. (Turan, 1998: 279; Umar, 2000: 76)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Karadeniz sahillerinde meydana gelen mücadeleler nedeniyle Suriye, Irak ve el-Cezire'den Kayseri ve Sivas yolu ile Samsun ve Sinop limanlarına ulaşması gereken kervanların Sivas'ta yığılması ve Karadeniz kıyılarında güvenliğin azalması Anadolu ile Kırım arasındaki ticarî faaliyetlere zarar vermektedir. Bu savaşlar, Türkiye Selçuklularının Karadeniz üzerinden yürüttüğü ilişkilere ve ticarete zarar verdiği için, ticaretin gelişmesini kendisine siyaset edinen Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Trabzon (Cânit veya Cânîk) hükümdarına (İbn Bîbî, 1956: 729; Turan, 1988: 164) karşı harekete geçti. Bu savaş neticesinde Aleksios mağlup oldu ve Karadeniz yolları yeniden açıldı. Buna rağmen Sinop ve Samsun şehirleri ele geçirilemedi; mahallî idareler olarak kaldılar. Ancak Türklerin buralara hâkim olmalarına kadar geçen süre çok uzun olmayacaktır.

I. İzzeddin Keykâvus da Gıyaseddin Keyhüsrev dönemindeki siyasete uygun olarak ticarî hedeflere göre bir yol izledi. Sultan, Antalya'nın fethi ile Akdeniz ticaretinin güvenliğini sağladıktan sonra Karadeniz ticaret yolunu açmak için çalışmalara başladı. Zirâ Sinop ve Samsun sahil bölgeleri, İznik ve Trabzon Rum İmparatorluğu arasında meydana gelen mücadelelerden zarar görmekteydi ve asayiş bozulmaktaydı. Buna bağlı olarak ticarete oluşan aksamayı bir an önce çözmek zorunlu olmuştu. Aynı zamanda Ereğli ve Amasra'yı ele geçirerek gözünü Sinop'a diken Laskaris'in bu tutumu işleri daha da zorlaştırıyordu. (Atçeken-Bedirhan, 2004: 179; Turan, 1998: 303) Selçukluların Kırım ticaretini geliştirebilmeleri ve Karadeniz'de Hıristiyan güçlerine karşı koyabilmeleri için Sinop gibi ticarî ve askerî bir limana ihtiyaçları vardı.

Sinop hakkında geniş bilgi toplayan Sultan İzzeddin Keykâvus, Sinop'u fethetmek amacıyla sefere hazırlandığında Trabzon Rum imparatoru Kyr Aleksios da bu istikamete doğru ilerleyerek Selçuklulara ait topraklara saldırı düzenlemekteydi. Bu durum sultana işini kolaylaştırması için büyük bir fırsat veriyordu. Zirâ bu seferde sultanın amacı imparatoru cezalandırmak değil, bilindiği gibi Karadeniz ticaret yolunu açmak ve bu bölgede güvenliğini sağlamaktı. Bunun üzerine, Selçuklu casuslarının verdiği bilgiyi değerlendiren uc Türkmen birlikleri anî bir baskınla imparatoru esir aldılar. Kısa süre sonra bölgeye ulaşan Selçuklu kuvvetleri tarafından Sinop şehri kuşatıldı ve güçlü bir mukavemet olmadan şehir 1 Kasım 1214 (26 Cemaziyelâhir 611) tarihinde fethedilerek Selçuklu topraklarına dâhil edildi. Trabzon Rum İmparatorluğu da Moğol istilâsına kadar Selçuklulara tâbi bir devlet olarak kaldı. Böylece her yönüyle amacına ulaşmış olan Sultan Keykâvus, Sinop'u derhal idarî, dinî, imarî ve ticarî bakımdan bir Türk ve İslâm şehri olarak teşkilâtlandırma girişiminde bulundu. Öncelikle Sinop ve çevresinin güvenliği için, sefere katılan emirlerden birini sübaşı olarak tâyin edip, emrine de asker bıraktı. Böylece şehirde bir daha değişmeyecek olan

Tülay METİN

Türk idaresi başlamış oldu. Ayrıca şehrin ekonomik bakımdan gelişmesini ve Türkleşmesini sağlamak için şehre göç hareketi başlatıldı. Bunun sonucu olarak kısa sürede şehirde başta tâcirler olmak üzere Türk nüfusu arttı. (İbn Bîbî, 1956: 146-154; Koca, 1997: 30-34)

Sinop'un fethiyle Selçuklular, Karadeniz'in önemli bir ithalat ve ihracat limanına sahip oldular. Sinop bu dönemde batı ve güneyden gelen her çeşit geminin uğrak yeri idi. (Safran, 1988: 461) İbn Saîd el-Magribî, Sinop limanında Selçuklu sultanına ait donanmanın bulunduğunu, Kastamonu ve Amasya dağlarındaki çam ormanlarından kesilen kerestenin Sinop tersanesinde gemi inşası için su yolu ile bu şehre nakledildiğini belirtir. (el-Magribî, 1958: 104, 128) Anlaşıldığı üzere Selçuklu Devleti o dönemde askerî ve ticarî güce sahip önemli bir üsse hâkim olmuştu.

Sinop'un Türkler eline geçmesine hazmedemeyen Rumlar, zaman zaman Samsun'a ve Sinop'a taarruzda bulunuyorlardı. Bununla birlikte Kırım sahilinde Selçuklu tacirleri için önemli bir ticaret kenti olan Suğdak'ın Moğollar tarafından işgal edilmesi Rumların eline büyük bir fırsat vermekteydi. (İbn el-Esir, 1987: 346) Rumlar, Moğol istilâsı sonucu Suğdak şehrinin harap olması üzerine bu büyük limana yerleşmeye çalıştılar. Rumların bu girişimlerinden muzdarip olan tâcirlerin şikâyeti üzerine Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad denizi aşırı bir sefere karar verdi. Bu sefer için Sultan, Kastamonu uc beyi Hüsâmeddin Çoban'ı görevlendirdi. (Yakubovski, 1954: 208) Yaklaşık 1227 yılında Sinop'tan çıkan Hüsâmeddin Çoban kumandasındaki Türk donanması Karadeniz'den karşı sahile çıkarak Suğdak'ı fethetti. Suğdak seferi hakkında ayrıntılı bilgi veren İbn Bîbî bu seferin hangi tarihte olduğunu vermeyip, Ermeni seferinden (1225) önce bu olayı nakleder. (İbn Bîbî, 1956: 304-305) Osman Turan ise seferin 1227'de vukû bulduğunu kabul etmektedir. (Turan, 1998: 363; Yücel, 1991: 38) Bu sefer sonucunda Rus Knezliği vergiye bağlandı. Bu fetih, Sinop limanında kısa sürede meydana getirilen Türk donanmasının kudretini ve Selçukluların Trabzon Rumlarından daha üstün bir filoya sahip olduklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Bu zamanda nüfusu 308.000'e ulaşmış muazzam bir şehir olan Suğdak, Rus, Kıpçak, Alanlar ve Hazar Türkleriyle meskûn, kale ve iskelesi bulunan bir şehirdi. Şehrin fethedilmesiyle Suriye, Anadolu ve Kırım arasında yapılan ticarî faaliyetler hız kazandı. Sinop üzerinden Suğdak'a giden Türk tacirler keten, pamuklu, ipekli kumaşlar ve baharat götürerek oradan da köle, cârîye ve kıymetli kürkler almaktaydılar. Suğdak'ın fethiyle eskisi gibi Kırım'da sükûn ve güvenlik sağlanmış oldu. Buna kanıt olarak 1253 yılında Kırım'dan geçen Rubruk, seyahatnâmesinde Suğdak'ı şehri vasıtasıyla Selçuklu Türkleri ile Kıpçak ve Rusların ticarete bulduklarını kaydetmektedir. Ayrıca

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Rubruk, yukarıda bahsettiğimiz ticaret mallarını bu tarihte de zikretmektedir. (Heyd, 1975: 329; Rubruk, 2001: 28; Yakubovski, 1954: 216) Anlaşıldığı üzere Suğdak'ın Selçukluların eline geçmesiyle Karadeniz'in iki sahili; yani Anadolu ve Kırım arasındaki bağlantı kurulmuş oldu.

Bazı kaynaklar ve araştırmacılar Suğdak seferi öncesinde veya sonrasında Selçukluların Trabzon'a sefer düzenlediklerinden bahsetmektedirler. Ancak bu seferin hangi tarihte olduğuna dair net bir fikir yoktur. Selçuklu devrinin ana kaynağı olan İbn Bîbî ise bu sefer hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Ancak Selçuklular ile metbûsu durumunda olan Trabzon Rum İmparatorluğu arasında 1223-1228 tarihleri arasında ufak çaplı çatışmalar olduğu bilinmektedir. Rumlar, önce Sinop ve Samsun'a olmak üzere, Moğol istilâsından sonra da Suğdak'a taarruzlarda bulunarak Türk tüccar ve gemilerine zarar vermekteydiler. Ayrıca Rumlar, Selçuklu tâbiyetinden çıkarak Harezmsah hükümdarı Celâleddin Harezmsah'a tâbi oldular. (Taneri, 1993: 75) Bütün bu olaylardan sonra tamamen gerginleşen ilişkiler üzerine Rumlara karşı harekete geçildi. Nitekim 1228 yılında Trabzon üzerine karadan ve denizden bir sefer düzenlendiyse de başarılı olunamadı. (Turan, 1998: 363; Uyumaz, 2003: 45-47) Bundan önce ki seferlerin doğrudan, korunması açısından sağlam ve güçlü bir yapıya sahip olan Trabzon üzerine değil de daha çok bu şehrin yakın çevresine yapıldığını söylemek yerinde olur. (Toksoy, 2001: 53-59) Bu seferde ise Selçuklu Devletinin amacının Trabzon'u alarak Rum devletine son verip Karadeniz'de tam bir Türk hâkimiyeti tesis etmek olduğu anlaşılmaktadır. Sefer sonucunda Trabzon Rum İmparatorluğu ortadan kaldırılmamışsa da Yassı-Çimen savaşında Harezmsahların mağlup olması üzerine tekrar öncekinden daha ağır şartlarla Türkiye Selçuklularının metbûluğunu tanıdı.

Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Karadeniz Bölgesinin Ereğli ve Ünye arasındaki kısmı Türklere aitti. Samsun'un "Gâvur Samsun" kesimi ise Türklere tâbi olarak Rumların elinde bulunuyordu. Ünye ile Batum arasındaki sahiller ise Trabzon Rum İmparatorluğunun elinde kaldı. Bu dönemde Rumları Karadeniz'den tamamen çıkarmak mümkün olmasa da, bulunan Türk varlığı, bölgenin büyük bir kısmına Selçukluların hâkim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1243 Köseadağ bozgunundan sonra ise Anadolu'da artan Moğol baskısı ile sosyal hayatta bir çöküntü olmasına rağmen, iktisadî yükselişte ve ticaret yollarının durumunda her hangi bir değişiklik söz konusu olmayıp, genel ilerleme devam etti. Siyasî çalkantıların da yaşandığı bu dönemde Selçuklu Devleti, Karadeniz'de takip ettiği ticarî politikadan taviz vermedi. Nitekim Moğol istilâlarından sonra devletin içinde bulunduğu zaafı değerlendirerek bu durumdan istifade etmeye çalışan Trabzon Rumları her zaman elde

Tülay METİN

etmek için fırsat bekledikleri Sinop'u 1259 yılında işgal ettiler. Ancak şehrin önemini idrak etmiş olan Selçuklular yedi yıl aradan sonra Sinop'u yeniden almayı başardılar (1266). (Aksarayî, 1999: 82-83)

Selçuklu Devleti bu devirde gittikçe zayıflamasına rağmen Rumlar Karadeniz'de hızla yayılan Türkleşme hareketinin önüne geçemiyorlardı. Selçukluların, Moğol istilası ile ucları koruyamayacak hale gelmesiyle bu bölgelerde yaşayan Türkmenlerin önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Karadeniz'de de Çepni Türkleri (Sümer, 1999) buraları hem müdafaa ettiler hem de sahillere doğru ilerlediler. (İbn, 1956: 729; 1996: 238)

Sonuç

Türkiye Selçuklu sultanlarının devletin sınırlarını denizlere ulaştırabilmek ve devleti kara devleti olmaktan kurtarmak için başından beri büyük gayret gösterdikleri görülmektedir. Sultan II. Kılıç Arslan ile birlikte denizlere hâkim olma çabası yeni bir ivme kazanmıştır. Sultan, ilk defa Antalya'yı fethetme teşebbüs ederek devletin sınırlarını Akdeniz'e ulaştırmak istemiş fakat muvaffak olamamıştır. Bununla birlikte oğlu Süleymanşah, Samsun'u ve çevresini fethederek Kılıç Arslan'ın denizlere ulaşma siyasetini kuzeyde gerçekleştirmiştir. Böylece bu dönemde devletin sınırı kuzeyde Karadeniz sahillerine kadar genişleyerek, Trabzon'dan İzmit'e kadar olan bölge Selçuklu hâkimiyetine girmiş oldu.

Selçuklular Anadolu ile Kırım arasındaki ticarî faaliyetlerini Karadeniz üzerinden yürütmekteydiler. Ticaretin gelişmesini kendisine siyaset edinen Selçuklu sultanları bu siyasete uygun olarak ticarî hedeflere göre bir yol izlediler. Selçuklular denize çıkmak için takip ettikleri siyasetin neticesi olarak askerî ve ticarî bakımdan önemli bir üs olan Sinop'ta donanmalar meydana getirdiler. Bu gelişmelerin sonucu olarak yayılma sahalarını Kırım'a kadar uzatarak dünya ticaretinde faaliyetlerini sürdürdüler.

Selçukluların Karadeniz'deki faaliyetleri Türklerin deniz ticareti, donanma ve tersanecilik gibi alanlarda ilerlediklerini ve daha fazla ilerlemek istediklerini, dönemin güçlü, gelişmiş bir ülkesi olduklarını gösterir.

Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra, Pervaneoğulları, Çobanoğulları ve Candaroğulları gibi Türk beylikleri Karadeniz bölgesinde önemli roller oynadılar. Özellikle Batı Karadeniz bölgesinin Türkleşmesinde Selçuklularla birlikte bu Türkmen beylikleri derin izler bıraktılar.

Selçuklular devrinde gerçekleştirilemeyen Trabzon'un fethi iki buçuk asır sonra mümkün olmuştur; Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz siyaseti sonucu Trabzon'u fethederek merkeze bağlaması, Trabzon Rum

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

İmparatorluğu'na son vermesi, Karadeniz bölgesinin kesin olarak Türk hâkimiyetine geçişini sağlamıştır.

Tülay METİN

KAYNAKLAR

- ABÛ'L FARAC, Gregory (1999), Abû'l-Farac Tarihi, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud (1999), Müsâmeretü'l- Ahbâr, Nşr. O. Turan, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- ATÇEKEN, Zeki (2004), Yaşar Bedirhan, Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Konya.
- BAYKARA, Tuncer (1997), I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211), TTK Yayınları, Ankara.
- BROSSET, M. F. (2002), Gürcistan Tarihi, Çev. H. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, TTK Yayınları, Ankara.
- CAHEN, Claude (1994), Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul.
- CHALANDON, Ferdinand (1900), Les Comnene Etudes Sur L'Empire Byzantin (1081-1118), C. I-II, New York.
- DEMİR, Necati (2004), "Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı", Silâhlı Kuvvetler Dergisi, S. 380, 66-77.
- DEMİRKENT, Işın(1996), Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, TTK Yayınları, Ankara
- FİNLAY, George (1854), History of the Byzantine and Grek Empires, London.
- GÜLER, Ali (1995), Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum Yunan Terör Örgütleri, Ankara.
- HEYD, Wilhelm (1975), Yakındoğu Ticaret Tarihi, Çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara.
- İŞİK, Adem (2001), Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, TTK Yayınları, Ankara.
- İBN BÎBÎ (1956), el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umuri'l-Alâiyye, Haz. Adnan Sadık Erzi, TTK Yayınları, Ankara.
- _____, (1996), el-Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye, I-II, Haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

- İBN el-CEVZÎ, Sıbt (1968), *Mir'ât ez-Zaman fî Tarihi'l Âyan*, Yay. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara.
- İBN el-ESİR (1979), *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. IX, Beyrut.
- _____, (1987), *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, Çev. A. Ağırakça-A. Özyaydın, İstanbul.
- İBN SAİD el-Magribî (1958), *Bast el-Arz fi't-Tûl ve'l-Arz*, Yay. Khavon Bournit Khıncs, Tetvan (Fas).
- KHONİATES, Niketas (2004), *Historia (1195-1206)*, Haz. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- KİNNAMOS, Ioannes (2001), *Historia (1118-1176)*, Haz. Işın Demirkent, C. I, TTK Yayınları, Ankara.
- KOCA, Salim (1997), *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yayınları, Ankara.
- KOMNENA, Anna (1996), *Alexiade*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- LAURENT, J. (1913), *Byzance et les Turcs Seldjoucides*, Paris.
- MERÇİL, Erdoğan (2000), *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- OSTROGORSKY, George (1999), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- RUBRUK, Wilhelm Von (2001), *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul.
- RUNCİMAN, Steven (1992), *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret Işıltan, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- SAFRAN, Mustafa (1988), "XIII. ve XIV. yy'da Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi", Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun , s. 459-462.
- SCHILTBERGER, Joannes (1997), *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Çev. Turgut Akpınar, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk (1999), *Oğuzlar (Tükmenler)*, 5. Baskı, İstanbul.

Tülay METİN

SÜRYANİ MİHAİL (1944), *Vekainâme*, II. Kısım, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Tercüme Nüsha.

TANERİ, Aydın (1993), *Harezşahlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

TOKSOY, Ahmet (2001), "Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Kommenosları'nın Tabiiyete Alınması", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Trabzon, s. 53-59.

TURAN, Osman (1998), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

_____, (1988) *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.

UMAR, Bilge (2000), *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

UYUMAZ, Emine (2003), *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayınları, Ankara.

WITTEK, Paul (1969), "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Çev. Mihin Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, s. 193-240.

YAKUBOVSKİ, A. (1954), "İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi", Çev. İsmail Kaynak, *A. Ü. D. T. C. F. D.*, Cilt XII, s. 207-226.

YINANÇ, Mükrimin Halil (1997), "Dânişmendliler", *İslâm Ansiklopedisi*, C. III, MEB Yayınları, Eskişehir, s. 468-479.

YÜCEL, Yaşar (1991), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.